

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่างพุทธศักราช 2455-2532 : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา การพัฒนาทางการศึกษา อุปสรรคและปัญหาการศึกษา ตลอดจนการแก้ไขปัญหาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่างพ.ศ. 2455-2532 โดยดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิจัยเชิงประวัติศาสตร์

ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลส่วนมากจากหลักฐานเอกสารชั้นต้น เช่นพงศาวดาร ประชุมหมายรับสั่ง จดหมายเหตุ กฎหมาย ประชุมศิลาจารึก วรรณคดี ประกาศ เอกสารจาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติได้แก่เอกสารรัชกาลที่ 5, 6 และ 7 เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ เอกสารกรมศิลปากร รวมทั้งเอกสารชั้นรอง อาทิ หนังสือ วารสาร งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ตลอดจนหลักฐานประเภทคำบอกเล่าจากบุคคลร่วมสมัยที่เป็นข้อมูลส่วนน้อย ข้อมูลดังกล่าวผ่านกระบวนการวิพากษ์ภายนอกและวิพากษ์ภายในจึงทำให้ข้อมูลเชื่อถือได้แล้วนำมาวิเคราะห์ ข้อมูล ตีความข้อมูล และเรียบเรียงผลการวิจัยนำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เรื่องการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 ที่มีเรื่องราวตามลำดับเวลาและเหตุการณ์ที่เป็นเหตุเป็นผลต่อกัน นับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน (พ.ศ. 2532) จากบทที่ 2 การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณ สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่เป็นสาเหตุให้เกิดผลในบทที่ 3 และบทที่ 4 คือการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่าง

พ.ศ. 2456-2532 ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดผลของการศึกษาในบทที่ 5 คืออุปสรรคปัญหาการศึกษา และวิธีการแก้ไขปัญหาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่าง พ.ศ. 2456-2532

ผลการวิจัยดังกล่าว สรุปตามวัตถุประสงค์ 4 ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ 1 ประวัติความเป็นมาของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณ
การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณมีข้อมูลทาง

ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับช่างสิบหมู่ นับตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงรัชกาล

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ

1.1 ความหมายของช่างสิบหมู่ คำว่าช่างสิบหมู่หรือช่าง 10 หมู่ ปรากฏสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นในรัชกาลที่ 2 จากกรมช่างสิบหมู่ โดยการรวมคนที่มีฝีมือทางวิชาช่างพื้นเมืองของไทย ซึ่งมีอยู่มากมายได้แก่ ช่างเขียน ช่างรัก ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างปั้น ช่างหล่อ ช่างหุ่น ช่างบุ ช่างปูน ช่างกลึง ฯลฯ เพื่อปฏิบัติงานการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ของประเทศ อาทิ พระราชวัง วัดต่าง ๆ เครื่องราชูปโภค เครื่องอุปโภค เครื่องสักการบูชา ฯลฯ ตามหลักการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญทั้งด้านการสร้างประเทศ การปกครองราษฎรตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ช่างสิบหมู่จึงเป็นชื่อเฉพาะของกรมช่างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มิได้หมายความว่าช่างไทยมี 10 หมู่ หรือ 10 ช่าง ตามรูปศัพท์

1.2 หน่วยงานช่างสิบหมู่ กรมช่างสิบหมู่คือหน่วยงานฝ่ายทหารแต่ปฏิบัติงานของฝ่ายพลเรือนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมช่างสิบหมู่เป็นกรมเอกเทศมีเจ้านายเป็นผู้บังคับบัญชาควบคุมกำลังคนและการปฏิบัติงานช่างของรัฐ กรมช่างสิบหมู่มีในพระบรมมหาราชวังและพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีขุนนางปฏิบัติราชการช่างของรัฐในพระราชพิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัพระมหากษัตริย์ ตลอดจนงานก่อสร้างทางพุทธศาสนา ขุนนางของกรมช่างสิบหมู่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ เช่นเดียวกับขุนนางของกรมอื่น ๆ ครั้นสถาปนากรมศิลปากรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่างสิบหมู่

มีสถานภาพเป็นแผนกช่างสิบหมู่ในกองสถาปัตยกรรมบ้าง ศิลปากรสถาน จนกระทั่งในปัจจุบัน อยู่ในกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร

1.3 ประเภทงานช่างของกรมช่างสิบหมู่ กรมช่างสิบหมู่เป็นกรมที่ปฏิบัติราชการงานช่างศิลป์ไทย ได้แก่ การสร้างพระบรมมหาราชวัง วัดวาอาราม เครื่องราชูปโภค ศิลปวัตถุที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ เป็นต้น เพื่อสนองพระราชประสงค์ในพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชกรณียกิจในการพัฒนาประเทศ ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและการศึกษา นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมประเภทงานช่าง 22 ประเภท คือช่างเขียน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างหุ่น ช่างรัก ช่างบุ ช่างปูน ช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ช่างทอง ช่างเงิน ช่างภาพ ช่างปิดทอง ช่างทาสี ช่างประดับมุก ช่างโลหะ ช่างเหล็ก ช่างชาดสีสุก ช่างไม้สูง

1.4 ประเภทวิชาช่างสิบหมู่ วิชาช่างสิบหมู่เป็นวิชาช่างศิลป์ไทยที่รวมอยู่ในกรมช่างสิบหมู่ที่จำแนกคนโดยอาศัยเกณฑ์จากประเภทวิชาช่างไทย ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงจำแนกช่างสิบหมู่ได้ 29 ช่าง คือ

1. ช่างเลื้อย	2. ช่างก่อ
3. ช่างดอกไม้เพลิง	4. ช่างไม้สำเภา
5. ช่างปั้น	6. ช่างสนะจีน
7. ช่างสนะไทย	8. ช่างขุนพราหมณ์เทศ
9. ช่างรัก	10. ช่างมุก
11. ช่างปากไม้	12. ช่างเรือ
13. ช่างทำลู่	14. ช่างเขียน
15. ช่างแกะ	16. ช่างสลัก
17. ช่างกลึง	18. ช่างหล่อ
19. ช่างปั้น	20. ช่างหุ่น
21. ช่างบุ	22. ช่างปูน
23. ช่างหุงกระจก	24. ช่างประดับกระจก
25. ช่างหยก	26. ช่างชาดสีสุก

27. ช่างตีบุก

28. ช่างต่อกำปั่น

29. ช่างทอง

วิชาช่างสิบหมู่จึงมีกำเนิดจากกรมช่างสิบหมู่ซึ่งเป็นศูนย์รวมวิชาศิลปะไทยมากกว่า 10 วิชาที่เป็นภูมิปัญญาไทยนับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 5

1.5 ผลงานประเภทต่าง ๆ ที่สร้างจากวิชาช่างสิบหมู่ วิชาช่างสิบหมู่เป็นวิชาช่างศิลปะไทยหลายแขนงวิชาที่ข้าราชการขุนนางในกรมช่างสิบหมู่ นำความรู้มาสร้างสรรคงานต่าง ๆ แต่มิได้หมายความว่างานต่าง ๆ นี้คืองานที่กรมช่างสิบหมู่ปฏิบัติราชการหากแต่ผู้วิจัยนำเสนอผลงานในภาพรวมจากวิชาช่างสิบหมู่ ได้แก่ ภาพลายรดน้ำ จิตรกรรมฝาผนัง ภาพบนผ้าพระบฏ ภาพในคัมภีร์ ภาพลายไทยประกอบวัตถุ ดวงตราประทับในราชการ แม่พิมพ์ปั๊มเงินหรือทอง ธรรมาสัน พระราชยาน โขนเรือ การสลักเครื่องสด สลักกระดาด สลักหนังใหญ่ สลักหยวก การปั้นปูนหน้าบันของโบสถ์ ภาพปูนปั้นฝาผนัง หัวโขน หัวฤาษี หัวกวาง รูปนางกั๊ก หุ่นหลวง หุ่นกระบอก หุ่นละครเล็ก หุ่นกระดาดในงานพระเมรุ พระพุทธรูป รูปสัตว์หิมพานต์ เชิงเทียน ระฆัง รูปฤาษี พระพุทธรูปปูนปั้น พระปรางค์ สลุปเจดีย์ รูปยักษ์ในวัดต่าง ๆ ชุ่มประตู่ หัวเสา เครื่องเขิน เครื่องมุก ธรรมาสันประดับกระจก ภาพลายรดน้ำ มงกุฎกษัตริย์ ถาดทองเหลือง ชั้นน้ำพานรอง บาทรบ ขุขบทุกุมทองคำ กลองแอง งาช้าง ตลับงากลิง ลูกกรงหัวเสา ต้ามพัด ตั้วหมากกรุก

1.6 สถานภาพของช่างสิบหมู่ ช่างสิบหมู่คือชื่อของกรมช่างที่มีบุคคลกลุ่มหนึ่งมารวมกันปฏิบัติราชการงานช่างของประเทศ กลุ่มบุคคลเหล่านี้มีสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างกันตามโครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรมไทย ซึ่งแบ่งได้ 4 สถานภาพ คือช่างหลวงที่เป็นช่างประจำในกรมช่างสิบหมู่และมีบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ เช่น พระยาเทวารังสรรค์จางวาง กรมช่างสิบหมู่มีศีกดินา 500 ๔๗๓ ช่างหลวงมีสถานภาพสูงในกรมช่างสิบหมู่ ส่วนช่างพื้นบ้านและช่างเฉลยศักดิ์ปฏิบัติราชการ เวลาเข้าเดือนในกรมช่างสิบหมู่ ซึ่งมีการประกอบอาชีพการช่างตามท้องถิ่นและหมู่บ้านของช่าง เช่น บ้านช่างหล่อ บ้านบุ บ้านบาตร บ้านพานถม บ้านช่างเงิน ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในกรุงเทพฯ ส่วนช่างพระสงฆ์มีสถานภาพที่แตกต่างจากช่างหลวงช่างพื้นบ้าน และช่างเฉลยศักดิ์ เพราะว่าช่างพระสงฆ์มีสถานภาพเป็นกลุ่มราษฎรที่เอกเทศ

ไม่ต้องเข้าเดือนในกรมช่างสิบหมู่ หากแต่ต้องปฏิบัติงานร่วมกันกับกรมช่างสิบหมู่เพื่อเป็น
พุทธบูชา

ด้วยเหตุแห่งความต้องการงานช่างสิบหมู่เพื่อสร้างความเจริญและเกียรติของชาว
สยามนับตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 5 จึงทำให้งานช่างสิบหมู่มีบทบาทส่วนหนึ่ง
ในการช่วยสร้างความเจริญให้แก่ชาติ

ดังนั้น ข้อมูลประวัติศาสตร์เกี่ยวกับช่างสิบหมู่ที่เป็นกรมช่างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
วัตถุสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่สร้างจากวิชาช่างสิบหมู่ ตลอดจนความเจริญของวิชาช่างสิบหมู่จึงมี
ผลให้มีการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณที่เจริญตามพื้นฐานวัฒนธรรมไทยที่มี
ความสัมพันธ์กันระหว่างระบบการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และคติความเชื่อของพุทธศาสนา
เพื่อสร้างสรรค์วัตถุและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ให้กรุงรัตนโกสินทร์มีความเจริญและความงาม
เช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา อันเป็นการแสดงถึงความเป็นชาติที่เจริญและมีวัฒนธรรมสูงส่ง
ตลอดจนแสนยานุภาพที่เข้มแข็ง ดังนั้น ความต้องการวิชาช่างสิบหมู่ที่เป็นส่วนหนึ่งในการ
สร้างชาติ จึงมีผลให้มีการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณสืบทอดกันอย่าง
กว้างขวางทั้งการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ตามบ้าน วัด และวัง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1.7 การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณ

1.7.1 การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในบ้าน สังคมไทยสมัยกรุงสุโขทัย

ชาวบ้านประกอบอาชีพการช่างของไทยต่าง ๆ เช่น ช่างปูน ช่างตักแต่งหน้าบัน ช่างทำ
พระพุทธรูป ช่างตีมีด ช่างทำเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงส่งเสริมวิชาขึ้นให้ราษฎร
กินดีอยู่ดี ราษฎรจึงมีการศึกษาวิชาช่างต่าง ๆ โดยการศึกษาในระบบครอบครัวหรือ
อุตสาหกรรมครอบครัว เช่น วิชาช่างหล่อพระพุทธรูปอันเป็นวิชาอาชีพที่บิดาสอนให้แก่บุตร

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาราษฎรประกอบอาชีพการช่างไทยมากมายตามท้องถิ่นต่าง ๆ
อาทิ ในเกาะทุ่งวัดชุมบ้านหม้อปั้นหม้อข้าวหม้อแกง กระทะ เต้าชนมครก เต้าไฟ บาตรดิน
กระโถนดิน บ้านคนทีปั้นกระโถนดิน กระถางดิน บ้านรามเขาระบุบาตร นอกจากนี้มีการ
ค้าขายผลิตภัณฑ์จากวิชาช่างสิบหมู่ในตลาด เป็นต้นว่า ตลาดป่าเตரியขายตะลุ่มมุก ตะลุ่ม
กระจก พานกำมะลอ ตลาดขันเงินขายขัน ผอบ ตลับ เครื่องเงิน เครื่องถม ตลาดบ้านกระษี
ขายพระพุทธรูปหล่อทอง เงิน นาก ตลาดวังไชยขายขันทองเหลือง

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในท้องถิ่นที่เจริญมีการทำงานช่างมาก ๆ จึงเกิดหมู่บ้านช่างต่าง ๆ เช่นในกรุงเทพฯ มีบ้านหม้อ บ้านบุ บ้านช่างหล่อ บ้านบาตร บ้านพานถม ด้วยเหตุความเจริญของการประกอบอาชีพการช่างต่าง ๆ ซึ่งผลิตเครื่องอุปโภคที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน จึงทำให้อาชีพช่างมีบทบาทในสังคมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้อย่างดียิ่ง อันเป็นผลให้ชาวบ้านต้องการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ที่ครอบครัวศึกษาต่อกันมาจากบรรพบุรุษ

การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในครอบครัว วงศ์ตระกูลของช่างสิบหมู่จึงได้รับอิทธิพลมาจากพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมไทยที่เป็นระบบครอบครัวขยายรวมทั้งระบบเครือญาติ โดยอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน ในแต่ละบ้านแต่ละครอบครัวเกิดความต้องการแรงงานเพื่อช่วยประกอบงานช่างให้ได้เร็วขึ้น จำนวนมากขึ้น ช่างจึงต้องฝึกฝนลูกมือ มีผลทำให้เกิดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ โดยพ่อแม่เป็นครูสอนวิชาช่างสิบหมู่ให้แก่ลูก ลูกจะฝึกปฏิบัติงานช่างต่าง ๆ ตามที่พ่อแม่สั่งและแนะนำที่ละเอียดอย่าง จนมีฝีมือและชำนาญในการทำสิ่งนั้น ๆ จนในที่สุดก็เป็นช่างผู้หนึ่งในครอบครัว ส่วนลูกศิษย์ที่มาศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ก็จะเล่าเรียนวิชาช่างสิบหมู่ด้วยการปฏิบัติตนเช่นเดียวกับที่ลูกศิษย์ศึกษาวิชาช่างสิบหมู่กับพ่อแม่ ได้แก่ การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับครูเช่นเดียวกับการปฏิบัติต่อญาติผู้ใหญ่ อยู่ในบ้านของครู ปรนนิบัติครูทั้งงานช่างและงานส่วนตัว เพื่อทดแทนบุญคุณเนื่องจากไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน จนในที่สุดลูกศิษย์มีฝีมือและความชำนาญทำงานช่างสิบหมู่ได้ดี ครูก็ถือว่าลูกศิษย์ศึกษาได้ผลสำเร็จแล้ว อีกทั้งอาจประกอบอาชีพร่วมกันกับครูในฐานะลูกเขยหรือหลานเขยของครูต่อไปในหมู่บ้านช่าง เช่น บ้านช่างหล่อ บ้านบุ บ้านบาตร บ้านพานถมในพระนคร หรือบ้านช่างเงินในจังหวัดเชียงใหม่

1.7.2 การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในวัด เนื่องจากชาวสยามนับถือ

พุทธศาสนา มีวัดเป็นศูนย์กลางของการชุมนุมประกอบพิธีทางพุทธศาสนาและกิจกรรมอื่น ๆ วัดจึงมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวสยามนับตั้งแต่เกิดจนตายสำหรับคนทุกชนชั้นของสังคม ทั้งพระมหากษัตริย์พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ภิกษุ ชาวบ้าน วัดจึงเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทุกอย่างของชาวสยามรวมทั้งกิจกรรมการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ทั้งนี้เพราะว่าวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณค่าต่อจิตใจของพุทธศาสนิกชน ดังนั้นสิ่งก่อสร้างที่เป็นองค์ประกอบหรือ

เกี่ยวเนื่องกับวัดย่อมเป็นวัดที่ถูกคัดเลือก การสร้างวัดจึงเป็นคตินิยมที่สืบเนื่องกันมาแต่โบราณ ทั้งวัดหลวงและวัดราษฎร์จำนวนมากที่ทุกหมู่บ้าน ตำบล อันเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่ส่งเสริมการประกอบอาชีพช่างสิบหมู่ ทั้งนี้เพราะวัดแต่ละวัดต้องใช้ช่างฝีมือจำนวนมาก ทั้งจำนวนคน จำนวนแขนงวิชาช่างสิบหมู่ ได้แก่ วิชาช่างเขียน วิชาช่างปูน วิชาช่างแกะ วิชาช่างสลัก วิชาช่างรัก วิชาช่างปั้น วิชาช่างบุ วิชาช่างกลึง วิชาช่างหุ่น ฯลฯ ฉะนั้นวัดจึงเป็นบ่อเกิดที่ยิ่งใหญ่ของวิชาช่างสิบหมู่ ซึ่งมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทศิลปวัตถุ โบราณสถานที่ สืบทอดจากอดีตมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เช่น

สมัยกรุงสุโขทัย มีผลงานจากวิชาช่าง เช่น พระพุทธรูปปูนปั้น คือพระอจนะ พระอัญญาธรศ พระพุทธรูปหล่อ คือพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ ลายปูนปั้นปิดทองในวัดต่าง ๆ

สมัยกรุงศรีอยุธยา มีผลงานจากวิชาช่าง เช่น บานประตูมุกพระอุโบสถของ วัดบรมพุทธาราม บานประตูมุกพระวิหารพระชินราชของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ประตูไม้แกะสลักของวิหารน้อยในวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระพุทธรูปพระศรีสรรเพชญ์ พระนิรมิตินเผา พระพุทธรูปทอง พระพุทธรูปเงิน ลายปูนปั้นของหน้าบ้านอุโบสถวัดเขaben ไตอริฐ จังหวัดเพชรบุรี ตู๋ลายรดน้ำวัดเชิงหวาย ฯลฯ

สมัยกรุงธนบุรี มีผลงานจากวิชาช่าง เช่น สมุดภาพไตรภูมิบูรณฉบับกรุงธนบุรี พระพุทธรูปหล่อ ฯลฯ

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 1-5 มีผลงานจากวิชาช่างสิบหมู่ เช่น ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีบานประตูมุกของพระอุโบสถ บุษบกทองคำทรงพระแก้วมรกต รูปนาคสิงห์ ยักษ์ และการตกแต่งผนังรอบพระอุโบสถ ตู๋พระไตรปิฎกลายทอง พระพุทธรูปทองคำรูปพระพุทธรยอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธรเลิศล้ำภาลัย ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมีลายหน้าบันพระวิหารทิศงามและพระพุทธรูปปูนปั้นปางไสยาสน์ ภาพเขียนเรื่องไตรภูมิ พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ วัดระฆังโฆสิตารามมีพระปราสาททรงงาม หอพระไตรปิฎก ในวัดอรุณราชวรารามมีพระประธานของพระอุโบสถที่เป็นพระหัตถ์การปั้นหุ่นพระพักตร์ โดยรัชกาลที่ 2 วัดสุทัศน์เทพวรารามมีประตูไม้สลักของวิหารพระศรีศากยมุนี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงแกะสลักร่วมกับขุนนางกรมช่างสิบหมู่

การสร้างศิลปวัตถุ โบราณสถานต่าง ๆ นับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา จนถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศิลปวัตถุโบราณสถานที่เกี่ยวเนื่องกับวัดเกือบทั้งสิ้น จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่ทำให้การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่มีบทบาทสำคัญและสอดคล้องกับพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมไทย ซึ่งนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ มีวัดเป็นศูนย์กลางความเจริญของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ทั้งนี้เพราะวัดเป็นแหล่งแสดงความรู้ แสดงฝีมือ แสดงความชำนาญของผู้ศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ให้ปรากฏในศิลปวัตถุอันเป็นองค์ประกอบของวัด

ด้วยเหตุนี้ วัดจึงเป็นสถานศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณที่สำคัญสำหรับชาวสยาม ทั้งช่างหลวง ช่างพื้นบ้าน ช่างเชลยศึกดี และช่างพระสงฆ์ ทั้งนี้เพราะว่ารัฐและวัดร่วมมือกันจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม รวมทั้งการศึกษา

การศึกษาวินิจฉัยช่างสิบหมู่จากวัดมีสถานที่เรียนตามศาลาการเปรียญ กุฏิ วิหาร พระอุโบสถ มีนักเรียนเป็นเพศชายทั้งหมด เช่น ภิภษุ สามเณร ศิษย์วัด โดยมีภิภษุเป็นครู เช่น สมัยกรุงศรีอยุธยา มีพระกวด พระสัง ขรัวมุก มหามัน อธิการวัดมอญ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีพระอาจารย์นาค พระมหาเนียม หลวงปู้ริก พระอาจารย์ธรรม หลวงพ่อฤทธิ พระครูธรรมราช อาจารย์ลอย พระครูวิโรจน์รัตโนบล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นช่างเขียน รองลงมาคือช่างแกะ ช่างปั้น ช่างหล่อ ช่างปูน ทั้งนี้เพราะว่าพระมีส่วนในการสร้างและดูแลรักษาวัด โดยศึกษาวินิจฉัยช่างที่เรียกว่า นวโกศลตามธรรมเนียมการศึกษาของสงฆ์ในประเทศอินเดีย

วิธีการศึกษาวินิจฉัยช่างสิบหมู่เริ่มต้นจากการนำเครื่องสักการะไปไหว้พระอาจารย์ แล้วจึงเรียนวิชาหนังสือก่อน เมื่อเป็นสามเณรจึงเรียนพระธรรมวินัย หรือวิชาชีพ เช่น ช่างเขียน ช่างหล่อ ช่างไม้ โดยนักเรียนต้องสืบทอดพระอาจารย์ที่สอนวิชาช่างสิบหมู่ในวัดที่ลูกศิษย์เรียนหนังสืออยู่ หรือวัดอื่น ๆ โดยมีหลักการศึกษามาจากการช่วยพระอาจารย์ทำงานต่าง ๆ ทั้งงานช่างและงานส่วนตัว พระอาจารย์แนะนำการทำงานตามลำดับขั้นตอนเมื่อมีเวลาว่าง ลูกศิษย์ที่เอาใจใส่ ช่างสังเกต ปัญญาดีก็จะรับความรู้และได้วิชามาก นอกจากนี้นักเรียนสามารถศึกษาวินิจฉัยช่างสิบหมู่จากศิลปวัตถุในวัดก็ได้เช่นกัน เพราะว่ามีโบรานมีการก่อสร้างวัดและศิลปวัตถุต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับวัดมากมาย อาทิ บานประตูมุก ภาพเขียน-

ผาผนัง พระพุทธรูป หน้าบันโบสถ์ วิหารต่าง ๆ สลุปเจดีย์ ตู้พระไตรปิฎก ธรรมาสน์ ประตู หน้าต่าง ฯลฯ ซึ่งมีกำเนิดมาจากวิชาช่างสิบหมู่ทั้งสิ้น

1.7.3 การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในวัง โดยเหตุที่การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีกษัตริย์เป็นผู้นำการปกครองประเทศรวมทั้งมีพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ควบคุมการดำเนินงานของรัฐ วังจึงเป็นสถานที่รวมบุคคลชั้นปกครองตลอดจนเป็นศูนย์กลาง การบัญชาการงานทุกด้าน เช่น มีกรมช่างสิบหมู่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 5 ซึ่งรวมช่างที่มีความรู้ ฝีมือ ความชำนาญไว้เป็นช่างหลวงประกอบ งานช่างศิลป์ไทยในพระบรมมหาราชวังและพระราชวังบวรสถานมงคล ช่างหลวงมีบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ เช่น หลวงเพชวะกัน เจ้ากรมช่างเขียน หลวงวิจิตรนฤมลเจ้ากรมช่างแกะ หลวงศรีวรวงศ์เจ้ากรมช่างสลัก ขุนพมรเจ้ากรมช่างกลึง หลวงเทพร์จนาเจ้ากรมช่างปั้น หลวงทิพยนต์เจ้ากรมช่างหุ่น ฯลฯ นอกจากนี้ในกรมช่างสิบหมู่มิได้มีช่างหลวงเท่านั้น แต่มี ช่างฉกรรจ์ ผู้เป็นไพร่และทาสที่มีความชำนาญวิชาช่างสิบหมู่มาร่วมปฏิบัติราชการในปีหนึ่ง ๆ เป็นเวลา 6 เดือน ตามระบบสังคัมสมัยโบราณ ดังนั้นวิชาช่างสิบหมู่ที่ใช้ในการปฏิบัติราชการ ในกรมช่างสิบหมู่จึงเป็นวิชาช่างสิบหมู่ที่ได้รับการปรับความรู้ผสมผสานกันระหว่างช่างหลวงกับ ช่างพื้นบ้าน ซึ่งปฏิบัติงานช่างที่ต้องสัมพันธ์กันตั้งแต่ 2 งานช่างขึ้นไป เช่น ในรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กรมช่างสิบหมู่ปฏิบัติราชการงานเขียนและสลักโต๊ะไม้ขาเท้าสิงห์ 8 ตัว หรือในรัชกาลที่ 5 กรมช่างสิบหมู่มีหน้าที่สลักลายทองแผ่นลวด ซ่อมเรือพระที่นั่ง บันรูปหุ่นต่าง ๆ แกะสลักเครื่องสด ในการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ฯลฯ

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงนับว่าวังเป็นสถานศึกษาอีกแห่งหนึ่งในการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ทั้งนี้เพราะว่าวังมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีการนำวิชาช่างสิบหมู่ประกอบวัตถุ เพื่อประกอบ พระราชพิธีต่าง ๆ ที่สืบทอดคติความเชื่อตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีพระมหากษัตริย์ เป็นเจ้าชีวิต เทวราชา ตลอดจนระบบมูลนาย เช่น เครื่องราชกกุธภัณฑ์ พระแท่นเศวตฉัตร เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช พระบรมโกศทองคำสลัก การสร้างพระเมรุ พระที่นั่งราเชนทรยาน ทำด้วยไม้สลักปิดทอง ฯลฯ ซึ่งเกิดจากการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในวังสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หลายวังตามลำดับการเกิดโรงเรียนในวัง คือ

1.7.3.1 วังถนนหน้าพระลาน วังตะวันตก (วัดท่าพระ) ตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 3 พระองค์เจ้าชายชุ่มสาย พระราชโอรสในรัชกาลที่ 3 ทรงสันตทานการช่าง และประทับ ณ วังท่าพระเมื่อพระชนมายุ 19 พรรษา ตลอดจนทรงกำกับกรมช่างสิบหมู่ตลอด รัชกาลที่ 4 เมื่อทรงสถาปนาเป็นกรมขุนราชสีหวิกรม จึงส่งผลให้วังท่าพระมีสภาพเป็นกรม ช่างสิบหมู่ ณ ท้องพระโรง โดยมีการสอนวิชาช่างไม้ วิชาช่างเขียน วิชาช่างสลัก วิชาช่าง ประดับมุก วังท่าพระจึงเป็นโรงเรียนในวังแห่งแรกที่สอนวิชาช่างสิบหมู่ ซึ่งมีกำเนิดมาจากผู้ บัญชาการกรมช่างสิบหมู่ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปัจจุบันท้อง พระโรงวังท่าพระ คือ อาคารจัดนิทรรศการของมหาวิทยาลัยศิลปากร

1.7.3.2 หอนิวเขมในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระจุลจอม กล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มให้พระบรมมหาราชวังเป็นสถานศึกษาเปิดสำหรับราษฎร เพื่อ ศึกษาวิชาช่างสิบหมู่จากการจัดนิทรรศการผลงานของวิชาช่างสิบหมู่เมื่อ พ.ศ. 2419 เช่น เครื่องทอง รูปพรรณ เครื่องหล่อ เครื่องปั้น เครื่องกลึง เครื่องแกะสลัก เครื่องเขียน เครื่องประดับมุก เครื่องอาวุธ เป็นต้น ในหอคองคาเตีย ซึ่งเป็นกำเนิดของพิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติในปัจจุบัน

1.7.3.3 พระราชวังบวรสถานมงคล ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีกรมช่างสิบหมู่ ในพระราชวังบวรสถานมงคลรวมทั้งมีการก่อสร้างพระราชวังด้วยฝีมือประดิษฐ์งดงามในเชิงวิชา ช่างสิบหมู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลที่ 5 มีกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญที่โปรดการช่าง สิบหมู่ทรงสร้าง โรงงานช่างหล่อ ช่างกลึง และมีชื่อเสียงในการสร้างหุ่นไทย

1.7.3.4 วังถนนหน้าพระลาน วังกลาง ในสมัยรัชกาลที่ 5 วังนี้เป็นที่ ประทับของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมขุนบำราบปรปักษ์ ผู้สำเร็จ ราชการในพระราชสำนัก ซึ่งมีการศึกษาวิชาช่างสลักเครื่องสดประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ นอกจากนี้ในเวลาต่อมาวังกลางเป็นที่ประทับของพระราชโอรสคือพระองค์เจ้าจรรจรังสรรค์ หรือกรมหมื่นปราบปรปักษ์ ผู้กำกับราชการกรมช่างสิบหมู่ต่อจากกรมขุนราชสีหวิกรมเมื่อ รัชกาลที่ 4 กรมหมื่นปราบปรปักษ์มีชื่อเสียงในการสลักงานช่างเป็นพระราชยานงา วังนี้ใน เวลาต่อมาคือ โรงงานช่างสิบหมู่ และที่ทำการของกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร

1.7.3.5 ตำหนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถในพระบรมมหาราชวัง
มีการฝึกหัดวิชาช่างสลักเครื่องสดประเภทผัก ผลไม้ต่าง ๆ

1.7.3.6 ตำหนักพระองค์เจ้าหญิงเทพาพรในพระบรมมหาราชวัง
พระองค์เจ้าหญิงเทพาพรเป็นพระราชธิดาในรัชกาลที่ 4* เป็นผู้มีความชำนาญในการกลึงตลับงา
จนกระทั่งเกิดความนิยมสะสมตลับงาในพระบรมมหาราชวัง สมัยรัชกาลที่ 5

การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่จากบ้าน วัด และวัง ในสมัยโบราณ
นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 5 จึงมีความเจริญอย่างยิ่ง
ทั้งสามารถตอบสนองความเป็นอยู่ของชาวบ้านในด้านการประกอบอาชีพ การตอบสนองชาววัด
ที่นับถือศาสนาพุทธ และการตอบสนองชาววังที่ต้องประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในวังตามคติความ
เชื่อที่มีพระมหากษัตริย์เป็นเทวราชา ซึ่งระบบของบ้าน วัด และวังมีความสัมพันธ์กันด้วยดีตาม
ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ประเด็นที่ 2 พัฒนาการการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่าง

พ.ศ. 2455-2532

ด้วยสาเหตุของความเจริญจากการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษา
แผนโบราณที่มีบ้าน วัด และวังเป็นสถานศึกษา หรือเป็นโรงเรียนตามลักษณะการศึกษาของ
ไทยสมัยโบราณ ตลอดจนการมีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ที่เจริญอย่างยิ่งในความเป็นชาติที่มี
เอกราชและวัฒนธรรมที่สูงส่ง บ้านเมืองสงบ ราษฎรมีความเป็นอยู่สมบูรณ์ มีการประกอบ
อาชีพอย่างอิสระและหลากหลาย โดยเฉพาะอาชีพการช่างของไทยที่เรียกรวมกันว่าช่าง
สิบหมู่ ซึ่งมารวมตัวกันในกรมช่างสิบหมู่ รวมทั้งนำวิชาช่างสิบหมู่มาสร้างศิลปวัตถุ โบราณสถาน
เครื่องใช้ต่าง ๆ ให้สมาชิกในสังคมได้ใช้ ได้ชื่นชมความงาม และสร้างความเป็นปึกแผ่น
ของชาติไทยตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

*ในสมัยรัชกาลที่ 7 คือ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี

ครั้นถึงสมัยปรับปรุงประเทศสยามทุก ๆ ด้าน ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนแปลงการบริหารประเทศให้เจริญตามชาติตะวันตก ซึ่งเป็นแบบอย่างความเจริญทั้งมวลทั้งระบบการปกครอง ระบบสังคม ระบบเศรษฐกิจ และระบบวัฒนธรรม จึงมีผลทำให้สยามเปลี่ยนแปลงระบบต่าง ๆ จากสังคมสมัยโบราณมาสู่สังคมสมัยใหม่ที่มีความเป็นสากลมากขึ้น ดังนั้นการศึกษาเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กับการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ก็ต้องปรับเปลี่ยนตามสภาพพื้นฐานของประเทศสยามในยุคปรับปรุงประเทศสมัยรัชกาลที่ 5 ฉะนั้นการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่จากการศึกษาแผนโบราณก็ต้องเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปสู่การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน

2.1 ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนใน

พ.ศ. 2455

ความเจริญของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนมีพัฒนาการมาจากการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณ ซึ่งมีสาเหตุที่ก่อให้เกิดการพัฒนาการศึกษาหลายประการ คือ

2.1.1 ความเจริญจากการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน

สมัยรัชกาลที่ 5 ในระยะแรกกรมทหารมหาดเล็กรับผิดชอบจัดการศึกษาโรงเรียนในวังตลอดจนมีโรงเรียนตามวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ครั้น พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศตั้งกระทรวงธรรมการ โดยมีกรมศึกษาธิการจัดการศึกษาของชาติตามวิทยาการบริหารประเทศ ด้านการศึกษาเช่นเดียวกับอารยประเทศมีการเล่าเรียนหนังสือและการศึกษาพิเศษในโรงเรียนชั้นสูง คือ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนแพทย์ โรงเรียนแผนที่ ฯลฯ ก่อน พ.ศ. 2441 ซึ่งเป็นความเจริญของการศึกษาวิชาอาชีพชั้นสูงในระบบโรงเรียน ครั้นมีโครงการศึกษาของชาติฉบับแรกใน พ.ศ. 2441 กรมศึกษาในระบบโรงเรียน

2.1.2 ความเจริญในการจัดพิมพ์ภาพประกอบในหนังสือแบบเรียน

ของกระทรวงธรรมการ การศึกษาในระบบโรงเรียนมีการเล่าเรียนหนังสือโดยการใช้หนังสือแบบเรียนหลวง ซึ่งส่วนหนึ่งต้องมีภาพประกอบการเรียน จึงทำให้กรมแต่งตำราต้องทำการช่างเขียน ช่างแกะ มาจัดทำแม่พิมพ์ไม้เพื่อพิมพ์ภาพในหนังสือแบบเรียนหลวง ดังนั้น

พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ตั้งกองช่างแกะไม้ ณ สมัยสโมสรช่างของสำนักคณาจารย์สมาคม ในบริเวณโรงเรียนมัธยมศึกษาวัดราชาธิราชวรวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2447-2449

2.1.3 แนวความคิดทางการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ จากแนวความคิดเรื่องการศึกษาในโรงเรียนศิลปศาสตร์เพื่อการประกอบอาชีพการช่างของราษฎรใน พ.ศ. 2441 ที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เสนอให้จัดในโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 แต่กรมศึกษาธิการมิได้จัดการศึกษา เพราะว่ากรมศึกษาธิการต้องจัดการศึกษาวิชาหนังสือให้ทั่วถึงในโรงเรียนมูลศึกษา ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ดังนั้นเมื่อเหตุแห่งความเจริญในข้อ 1 และข้อ 2 เกิดขึ้น จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เมื่อดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการและปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ ในระหว่าง พ.ศ. 2445-2454 ได้พัฒนาการศึกษาในระบบโรงเรียนต่อตามแนวคิดเรื่องการศึกษาศิลปศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2441 โดยกรมศึกษาธิการมอบหมายให้สโมสรช่างของสำนักคณาจารย์สมาคมดำเนินการทดลองจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ให้แก่แก่นักเรียนนอกเวลาโรงเรียนปกติ แต่กำหนดเป็นโรงเรียนวิสามัญของกรมศึกษาธิการในระดับประถมวิสามัญที่เทียบเท่ามัธยมสามัญ มีกำหนดเวลาเรียน 3 ปี ต่อจากมูลศึกษา 3 ปี และประถมสามัญ 3 ปี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2450-2454 มีการสอนวิชาช่างต่าง ๆ ได้แก่ วิชาช่างเขียน วิชาช่างแกะ วิชาช่างกลึง วิชาช่างปั้น วิชาช่างสลัก วิชาช่างประดับมุก วิชาช่างประดับกระจก วิชาช่างถม โดยมีวิธีการฝึกหัดทำของต่าง ๆ และจำหน่าย ที่ประสบผลดีในการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ณ สโมสรช่าง

2.1.4 แนวพระราชดำริเห็นชอบในการจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบที่กรมศึกษาธิการจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ณ สโมสรช่าง เพื่อดำเนินการจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนต่อไป เพื่อการบำรุงวิชาช่างสิบหมู่ตามท้องถิ่นให้เจริญตามสมัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวพระราชดำริทางการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงส่งเสริมการสร้างโรงเรียนแทนการสร้างวัดประจำรัชกาล

รวมทั้งทรงส่งเสริมอาชีพการช่างของไทยเช่นเดียวกับข้าราชการอื่น ๆ เช่น ช่างปั้นได้แก่ หลวงเทพรงนา ช่างสลักได้แก่ หลวงวิจิตรบรรจง ช่างหุ่นได้แก่หลวงเทพยนต์ ฯลฯ

2.1.5 การดำเนินงานการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน
 ณ โรงเรียนหัตถกรรมราชบูรณ พ.ศ. 2455 จากความสำเร็จในการทดลองจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ณ สโมสรช่าง ทำให้กรมศึกษาธิการส่งเสริมการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ของ สโมสรช่างเป็นการ ศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ตามความหมายส่วนหนึ่งของการ หัตถกรรมประเภทการช่างของไทย เพื่อการเป็นครูสอนวิชาหัตถกรรมในระดับประถมศึกษา และสอนหัตถกรรม แก่นักเรียน โดยการกำหนดหลักสูตรการหัตถกรรม 3 ปี กำหนดวิชาคือ วิชาช่างเขียน วิชา ช่างแกะ วิชาช่างไม้ วิชาช่างปั้น และวิชาช่างถม ซึ่งผลของการ จัดการศึกษาปรากฏว่า นักเรียนสามารถสร้างผลงานจากวิชาช่างสิบหมู่ให้เป็นสินค้าจำหน่าย ได้ราคาดี อันเป็นแนวทางให้ราษฎรเชื่อได้ว่าผู้จบการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่จะสามารถประกอบ อาชีพการช่างได้ดี

2.1.6 แนวคิดทางการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนของ
กระทรวงธรรมการ กระทรวงธรรมการได้รับแนวคิดการจัดการศึกษาวิชาช่างในระบบ โรงเรียนจากประเทศอินเดียและประเทศญี่ปุ่น ตามที่นายสนั่น เทพหัสดิน ขุนอนุกิจวิธูร กับ นายอ่อน ได้ไปศึกษาดูงานการจัดการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2441 และ พ.ศ. 2445 เพื่อบำรุง วิชาช่างสิบหมู่ให้เจริญตามกาลสมัยด้วยระบบการศึกษาในโรงเรียน ตลอดจนส่งเสริมการศึกษา วิชาอาชีพเพื่อลดความนิยมการเป็นเสมียน โดยกระทรวงธรรมการให้ความสำคัญในการศึกษา หัตถกรรมตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2456

2.2 พัฒนาการของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน พ.ศ.
2455-2532 จากการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ณ โรงเรียนเพาะช่าง หรือ วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตเพาะช่าง และโรงเรียนศิลปศึกษาหรือ โรงเรียนช่างศิลป์หรือวิทยาลัย ช่างศิลป์ของกรมศิลปากร ซึ่งผลการวิจัยพัฒนาการทางการ ศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 พบว่า มีความเจริญ ทางการศึกษาในสมัยพัฒนาการ ศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ณ โรงเรียนเพาะช่างระหว่าง พ.ศ. 2456-2475 โดยมีจุดเริ่มต้น จากการพัฒนาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผน โบราณ

จากบ้าน วัด และวังมาสู่ระบบโรงเรียน ณ สโมสรช่างของสมัชชาจารย์สมาคมในความ
รับผิดชอบของกรมศึกษาธิการ ระหว่าง พ.ศ. 2450-2454 ตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2445
ซึ่งสโมสรช่างมีสถานภาพ เป็นโรงเรียนวิสามนัญในระดับประถมวิสามนัญ (3 ปี) ที่เทียบเท่า
ระดับมัธยมวิสามนัญ (3 ปี) ตามโครงการทดลองการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน
ณ บริเวณโรงเรียนมัธยมราชบูรณ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพการช่างของไทยให้
เจริญทันสมัยการปฏิรูปสังคม และการปฏิรูปการศึกษาในระบบโรงเรียน ประเภทวิชาอาชีพ
ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นสมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพัฒนา เป็นการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ณ
โรงเรียนหัตถกรรมราชบูรณใน พ.ศ. 2455 ซึ่งรัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ พระราชทานนาม
โรงเรียนว่า เพาะช่าง เพื่อเพาะช่างไทยที่มีหลายวิชาให้เจริญวิชาหนึ่งคือวิชาช่างสิบหมู่

วิชาช่างสิบหมู่ที่มีสอนในสโมสรช่างรวม 8 วิชา ได้แก่ วิชาช่างเขียน วิชาช่างแกะ
วิชาช่างกลึง วิชาช่างปั้น วิชาช่างสลัก วิชาช่างประดับมุก วิชาช่างประดับกระจก และ
วิชาช่างถม มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ มีครูช่างพื้นเมือง สอนทักษะ
ทางการช่างแต่ละวิชา โดยฝึกหัดเป็นลูกมือของช่างเมื่อมีการรับจ้างทำงานของช่าง เมื่อมี
การรับจ้างทำงานของสโมสรช่าง นักเรียนที่จบการศึกษาส่วนหนึ่งเป็นครูในสโมสรช่าง และ
รับราชการในกระทรวงต่าง ๆ

จากการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ณ สโมสรช่างจึงมีผลทำให้กรมศึกษาธิการเริ่มพัฒนา
การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ตั้งแต่ พ.ศ. 2455 ตามขอบเขตของหัตถกรรมไทย
ในโรงเรียนหัตถกรรมราชบูรณ ซึ่งใน พ.ศ. 2456 คือ โรงเรียนเพาะช่างที่มีพัฒนาการทาง
การศึกษาดังนี้

2.2.1 วิชาช่างสิบหมู่ วิชาช่างสิบหมู่เป็นการศึกษาส่วนมากของการศึกษาด้าน
หัตถกรรมตามโครงการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2445-2475 ซึ่งปรากฏว่าโรงเรียนเพาะช่างมี
การสอน วิชาช่างสิบหมู่ระหว่าง พ.ศ. 2456-2475 รวม 12 วิชา ได้แก่ วิชาช่างเขียน
วิชาช่างแกะ วิชาช่างไม้ วิชาช่างปั้น วิชาช่างถม วิชาช่างกลึง วิชาช่างสลัก วิชาช่างขึ้นรูป
วิชาช่างเงิน วิชาช่างลงยา วิชาช่างทอง วิชาช่างชุบ

2.2.2 จุดมุ่งหมายของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน มีจุดมุ่งหมายเพื่อการประกอบอาชีพช่างสิบหมู่ตามท้องถิ่น และรับราชการครูช่างในโรงเรียนต่าง ๆ

2.2.3 รายวิชาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ หลักสูตรการศึกษาของวิชาช่างสิบหมู่ แฝงอยู่ในหลักสูตรการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนมัธยมศึกษาที่จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2455 ที่มีการกำหนดวิชาช่างสิบหมู่ ได้แก่ วิชาช่างเขียน วิชาช่างแกะ (รวมวิชาช่างสลัก) วิชาช่างไม้ (รวมวิชาช่างกลึง) วิชาช่างปั้น (รวมวิชาช่างหุ่น วิชาช่างประดับมุก วิชาช่างประดับกระจก วิชาช่างถม (รวมวิชาช่างบุ วิชาช่างสลัก) เมื่อ พ.ศ. 2456 จัดการศึกษาเป็นแผนก รวม 6 แผนก คือแผนกช่างเขียน แผนกช่างปั้น แผนกช่างแกะ แผนกช่างถม แผนกช่างกลึง แผนกวิชาช่างไม้ และมีหลักสูตรวิชาครูช่างเขียน พ.ศ. 2460 (ลายไทย) คือหลักสูตรครูวาดเขียนชั้นมัธยม (ป.ม.ว.)

2.2.4 การสอนวิชาช่างสิบหมู่ โรงเรียนเพาะช่างมีการบริหารการศึกษา 3 แผนก คือ กองกลาง แผนกโรงเรียน แผนกโรงงาน การสอนวิชาช่างสิบหมู่จัดสอนในแผนกโรงงาน รวม 6 แผนก คือ แผนกช่างเขียน แผนกช่างปั้น แผนกช่างแกะ แผนกช่างถม (ช่างถม ช่างขึ้นรูป ช่างสลัก) แผนกช่างกลึง และแผนกช่างไม้ ครั้น พ.ศ. 2465 มีการสอนวิชาช่างเงิน วิชาช่างทอง วิชาช่างลงยา และวิชาช่างชุบเพิ่มเติม มีวิธีการสอนโดยการปฏิบัติงานร่วมกับช่างในแผนกโรงงานตามที่ช่างต้องการให้ช่วยงานอะไร

ครูสอนวิชาช่างสิบหมู่ ครูที่สอนวิชาช่างสิบหมู่มี 2 ประเภท คือครูสามัญชน และครูที่มีบรรดาศักดิ์ที่เคยรับราชการทางการช่าง ซึ่งทำหน้าที่ 2 อย่างในเวลาเดียวกันคือครูและช่างในโรงเรียน

ครูสามัญชน

ช่างเขียน	นายโพธิ์	ใจอ่อนนุ่ม
	นายกัน	ศรลพ
ช่างแกะ	นายแดง	นายสาย นายให้
ช่างถม	นายหยุด	

ช่างสลักเงิน นายโต๊ะ วงศ์งามชำ

นายป้อม ศิริสวณะ

ฯลฯ

ครูที่มีบรรดาศักดิ์

ช่างเขียน หลวงวิศาลศิลปกรรม ขุนศรีศุภหัตถ์ ขุนอภิสิทธิ์จิตรการ

ช่างเงิน ขุนประณีตมกิจ ขุนประดิษฐมการ หลวงพิริยเลขชา

ช่างแกะ ขุนศรีกระสาปนักิจ

ช่างทอง พระอนุสาสน์พันธิษัยการ

ฯลฯ

2.2.5 การเรียนวิชาช่างสิบหมู่ วิชาช่างสิบหมู่เป็นการเรียนวิชาวิสามัญศึกษา ที่ศึกษาต่อจากชั้นประถมสามัญ หรือมัธยมสามัญ เพื่อเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพการช่าง นักเรียนศึกษาโดยวิธีการฝึกหัดงานช่างจากช่างผู้ชำนาญงานช่างในแผนกโรงงานของโรงเรียน เพาะช่าง ใช้เวลาศึกษา 3 ปี ในการปฏิบัติงานช่างของแต่ละแผนกวิชา เช่น ช่างเขียนฝึก การเขียนลายกนก ผูกลายไทย ร่างรูปเพื่อการแกะไม้หรือโลหะ เขียนภาพไทยเรื่องราวเกียรติ ฯลฯ ช่างแกะฝึกการแกะลายชนไม้ โลหะ สลักกระดาษทองอังกฤษ และลายประตูก แกะเครื่องสด แกะตัวหมากruk นางกวก ฯลฯ ช่างปั้นฝึกการปั้นภาพไทย ลวดลายไทย ปั้นหุ่น เพื่อหล่อ ปั้นหุ่นหัวโขน ปั้นตุ๊กตา ฯลฯ

2.2.6 การประเมินผลการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ จากการสอนการเรียนวิชาช่างสิบหมู่โดยการฝึกหัดงานช่างต่าง ๆ เพื่อสร้างทักษะวิชาช่างสิบหมู่ในแผนกโรงงานจึงมีผลให้การประเมินผลมีการประเมินผลการทำงานจากการสร้างวัตถุตามที่ครูสอน โดยครูประเมินค่าว่าทำวัตถุนั้นได้ถูกต้อง เหมาะสม และประณีต ซึ่งเป็นผลของการมีทักษะจากวิชาช่างสิบหมู่จนเกิดความชำนาญแล้วผลิตผลงานได้ประณีต สวยงาม ดังนั้นการประเมินผลจึงประเมินว่า "สอบได้" ในวิชาต่าง ๆ

2.2.7 อาชีพของผู้จบการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ นักเรียนที่ศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในโรงเรียนเพาะช่างเป็นนักเรียนส่วนน้อยรองจากการศึกษาวิชาครูวาดเขียนที่เป็นการศึกษาในระดับที่สูงกว่าการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ดังนั้นผลการวิจัยในประเด็นนี้จึงมีข้อจำกัดในเรื่อง

หลักฐาน อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่าผู้จบการศึกษาอาจแบ่งได้ 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 ศึกษาต่อ
 วิชาครูวาดเขียนโท (ครูวาดเขียนประโยชน์นิยม) กลุ่มที่ 2 ประกอบอาชีพช่างทั้งช่างอิสระ
 หรือบริษัท ห้างร้าน หน่วยราชการ และกลุ่มที่ 3 รับราชการครูช่างในโรงเรียนต่าง ๆ
 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โรงเรียนเพาะช่าง

พัฒนาการการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนจึงเป็นรอยต่อความเจริญของ
 การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ตามการศึกษาแผนโบราณมาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ได้ทันกาลสมัย
 โดยอาศัยพื้นฐานทางการเมืองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เหมือนกันกับการศึกษาวิชาช่าง
 สิบหมู่แผนโบราณ รวมทั้งอำนาจทางการเมืองในการจัดการศึกษาของเสนาบดี กระทรวง
 ธรรมการระหว่าง พ.ศ. 2454-2469 คือ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี และ
 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณในการส่งเสริมการศึกษาวิชาช่าง
 สิบหมู่ในระบบโรงเรียนจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนจึงพัฒนาจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อ
 การประกอบอาชีพช่างตามท้องถิ่นมาเป็นการประกอบอาชีพตามหน่วยงานของเอกชน และ
 หน่วยงานราชการ ตลอดจนการรับราชการครูในโรงเรียนต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงเรียน
 เพาะช่าง สถานที่ศึกษาก็เปลี่ยนแปลงจากบ้าน วัด และวังมาเป็นแผนกโรงงานของโรงเรียน
 เนื้อหาวิชาที่สอนก็จัดมารวมเป็นหมวดหมู่ ตามหลักสูตรการหัตถกรรม เป็นวิชาช่างแต่ละวิชา
 เช่น วิชาช่างถม ประกอบด้วยวิชาช่างสลัก วิชาช่างขึ้นรูป (วิชาช่างบุ) วิชาช่างเขียน
 วิชาช่างแกะ ประกอบด้วยวิชาช่างแกะไม้ วิชาช่างแกะโลหะ วิชาช่างแกะแม่พิมพ์ วิชาช่าง
 สลักกระตาด วิชาช่างสลักเครื่องสวด ฯลฯ มีการกำหนดเวลาเรียน 3 ปี กำหนดพื้นฐานความรู้
 ของผู้เรียนต้องจบวิชาสามัญในระดับประถมสามัญหรือมัธยมสามัญ เพื่อศึกษาวิชาสามัญศึกษาคือ
 วิชาช่างสิบหมู่ มีสภาพการสอนการเรียนจากการทำงานในบ้านช่าง บริเวณวัดมาเป็น
 โรงงานช่างตามแนวคิดของการศึกษาวิชาช่างในระบบโรงเรียนจากประเทศญี่ปุ่น ส่วนครู
 ผู้สอนมีพื้นฐานจากช่างพื้นเมือง ช่างหลวงในระบบราชการของโรงเรียน ไม่มีช่างเฉลยศักดิ์
 และช่างพระสงฆ์ ส่วนนักเรียนเป็นนักเรียนที่ผ่านระบบการศึกษาวิชาหนังสือในระบบโรงเรียน
 ในเรื่องวิธีการศึกษายังคงเป็นการฝึกทักษะวิชาช่างสิบหมู่โดยการทำงานเป็นลูกมือของช่าง

เช่นเดียวกับการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณ ส่วนการประเมินผลของการศึกษาก็ยังคงคล้ายคลึงกับการศึกษาแผนโบราณที่ครูประเมินค่าการสอบได้จากการพิจารณาผลงาน ในประเด็นสุดท้ายการพัฒนาอาชีพของผู้จบการศึกษานั้นมีการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้นจากการเป็นช่างพื้นเมืองมาเป็นช่างของหน่วยงานเอกชน หน่วยงานราชการ และครูในโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจนมีโอกาสในการศึกษาต่อวิชาครูวาดเขียน

ประเด็นที่ 3 อุปสรรคและปัญหาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน

ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532

การศึกษาอุปสรรค ปัญหาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน
ระหว่าง พ.ศ. 2455-2503 มีอุปสรรคและปัญหาการศึกษาดังนี้

3.1 วิชาช่างสิบหมู่เป็นวิชาช่างไทยสมัยโบราณที่นำมาสอนในสมัยหลังปฏิรูป

สังคมไทย จากสมัยโบราณมาสู่สังคมสมัยใหม่ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 เนื่องจากสยามมีการปฏิรูปสังคมเพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญเช่นเดียวกับอารยประเทศ ดังนั้นสภาพสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยจึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง เช่น การใช้เครื่องอุปโภคที่ผลิตจากวิชาช่างสิบหมู่ในชีวิตประจำวัน ราษฎรเริ่มมีความต้องการใช้เครื่องอุปโภคเหล่านั้นน้อยลง อาทิ ชันทองเหลือง ชันเงิน ชันกะไหล่ ชันถม ชันทอง ชันลงยา โดยเปลี่ยนแปลงไปใช้พวกเครื่องแก้วต่าง ๆ ตามสมัยนิยม เมื่อเครื่องอุปโภคดังกล่าวมีบทบาทการใช้สอยในชีวิตประจำวันน้อยลง จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้วิชาช่างสิบหมู่มีบทบาททางการศึกษาน้อยลงตามลำดับ แต่วิชาช่างสิบหมู่เป็นวิชาช่างของไทยสมัยโบราณที่เป็นหัตถกรรมของไทย ซึ่งสามารถนำมาประกอบอาชีพอิสระตามท้องถิ่นได้อย่างมากมายทั้งช่างหล่อ ช่างบุ ช่างถม ช่างเงิน ช่างทอง ช่างสลัก ฯลฯ ที่กระทรวงธรรมการตระหนักถึงความสำคัญของวิชาช่างสิบหมู่และต้องจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมอาชีพการช่างของไทยให้เจริญทันสมัย โดยวิธีการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ราษฎรกำลังเกิดความนิยม

3.2 ราษฎรไม่นิยมการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน เนื่องจากในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นักเรียนที่ศึกษาในระบบโรงเรียนนิยมการศึกษาวิชาหนังสือ และส่วนหนึ่งที่เรียนหนังสือจบระดับมัธยมศึกษาต้องการเป็นเสมียนรับราชการในกระทรวงต่าง ๆ กรมศึกษาธิการจึงพยายามเปลี่ยนความนิยมนี้โดยการส่งเสริมการศึกษาวิชาอาชีพในโรงเรียนทั้งการหัตถกรรม ที่ส่วนใหญ่คือวิชาช่างสิบหมู่ การพาณิชย์การ แต่มีอาจเปลี่ยนความนิยมการเป็นเสมียนได้ จึงมีผลกระทบต่อให้นักเรียนศึกษาวิชาช่างสิบหมู่น้อย ซึ่งมีสาเหตุมาจากวิชาช่างสิบหมู่เป็นวิชาของท้องถิ่นที่มีคุณค่าน้อยกว่าวิชาหนังสือ เป็นวิชาอาชีพที่ต้องทำงานหนัก เปราะเปื้อน และลำบาก นอกจากนี้การผลิตผลงานจากวิชาช่างสิบหมู่แต่ละอย่างต้องฝึกฝนมาก ใช้ฝีมือ เสียเวลานาน ทุนมาก ราคาแพง ในที่สุดช่างขายผลงานไม่ได้ จึงทำให้ราษฎรไม่นิยมประกอบอาชีพช่าง ซึ่งส่งผลกระทบต่อให้มีผู้ศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนน้อย

3.3 การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนมีจุดมุ่งหมายทางการศึกษา
หลายประการ ทั้งการเพาะช่างและการเพาะครู เนื่องจากโรงเรียนเพาะช่างมีหน้าที่ในการให้การศึกษาวิชาช่างและครูช่าง ซึ่งผู้วิจัยพบว่ามีการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่หลายประการจากวัตถุประสงค์การจัดการศึกษาของ โรงเรียนทั้งหมด 7 ข้อ สรุปได้ 4 ข้อ คือ

- 3.3.1 เพื่อฝึกหัดวิชาช่างสิบหมู่แก่โรงเรียนประถมศึกษา
- 3.3.2 เพื่อฝึกหัดครูช่างเขียนและครูวิชาช่างสิบหมู่
- 3.3.3 เพื่อส่งเสริมให้ราษฎรประกอบอาชีพการช่าง
- 3.3.4 เพื่อสืบสานวิชาช่างสิบหมู่ที่มีความเจริญมาแต่โบราณ

จุดมุ่งหมายในข้อ 2 เป็นอุปสรรค ทั้งนี้เพราะว่าวิชาอาชีพการช่าง และวิชาอาชีพครูมีความแตกต่างกัน ซึ่งกระทรวงธรรมการมีแนวความคิดในการฝึกหัดครูในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และฝึกหัดช่างในโรงเรียนการช่างหัตถกรรม แต่ในการปฏิบัติเมื่อโรงเรียนเพาะช่างเป็นสถานศึกษาแห่งแรกที่สอนวิชาการช่างหัตถกรรม โดยในเวลาเดียวกันกระทรวงธรรมการต้องการปลูกฝังวิชาช่างสิบหมู่ในโรงเรียนประถมวิสามัญ โรงเรียนเพาะช่างก็ต้องผลิตครูและช่างพร้อมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูช่างเขียนตามหลักสูตรครูวาดเขียนชั้นมูล ครูวาดเขียนชั้นประถม ครูวาดเขียนชั้นมัธยมตั้งแต่ พ.ศ. 2461 โรงเรียน

เพาะช่างจึงมีสถานภาพเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูวาดเขียน ประกอบกับมีหลักสูตรฝึกหัดครู
 ประถมการช่างตั้งแต่ พ.ศ. 2482 และหลักสูตรครูมัธยมศึกษาช่างตั้งแต่หลังสงครามโลก
 ครั้งที่ 2 ดังนั้นการฝึกหัดครูจึงเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการเพาะช่างจากวิชาช่างสิบหมู่
 ของโรงเรียนเพาะช่าง

3.4 ปัญหาการเรียนการสอนวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน โดยการศึกษาใน
โรงงานของโรงเรียน การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่เป็นการศึกษาวิชาอาชีพที่ต้องฝึกฝนทักษะ
 การช่างฝีมือเพื่อให้เกิดความชำนาญ โรงเรียนเพาะช่างจึงจัดการศึกษาโดยให้นักเรียน
 ฝึกหัดทำงานช่างในแผนกโรงงาน ซึ่งเป็นการรวมประสบการณ์การทำงานช่างหลายวิชามา
 ไว้ในสถานที่เดียวกัน โดยมีช่างที่ชำนาญงาน เป็นช่างรับจ้างทำสิ่งของต่าง ๆ ตลอดจนทำ
 หน้าที่ฝึกหัดนักเรียนให้เป็นลูกมือที่ชำนาญงานจนสามารถเป็นช่างได้ วิธีการนี้มีความเหมาะสม
 ตามกาลสมัย ทั้งนี้เพราะว่านักเรียนไม่ต้องไปศึกษากับช่างตามบ้าน ตามวัด ตามวัง แต่มี
 อุปสรรคในเรื่องการใช้อุปกรณ์การช่างร่วมกันกับช่างที่ต้องรับจ้างทำงานตามที่โรงงานสั่ง
 นักเรียนจึงมีโอกาสนำอุปกรณ์เพื่อการฝึกหัดวิชาช่างสิบหมู่ได้น้อย ทั้งนี้เพราะช่างต้องเร่ง
 ทำงาน นอกจากนี้โรงงานจำเป็นต้องเร่งทำงานช่างตามที่ได้รับจ้าง จึงมุ่งการทำงานช่าง
 เพื่อการค้าขาย บทบาทของช่างในการเป็นครูจึงลดน้อยลง

3.5 การปรับปรุงการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ตามวิทยาการช่าง
สมัยใหม่ เมื่อวิทยาการช่างภาพพิมพ์มีบทบาทในการพิมพ์ภาพมากขึ้น จึงทำให้มีการ
 ปรับปรุงการศึกษาวิชาช่างแกะภาพเพื่อการพิมพ์ภาพโดยการใช้เครื่องพิมพ์ภาพแทนการแกะ
 แม่พิมพ์ไม้ที่ต้องใช้เวลาและราคาแพง อันเป็นผลกระทบในการศึกษาวิชาช่างแกะภาพพิมพ์
 ให้มีบทบาทน้อยลง นอกจากนี้การทำเครื่องถมจตุรัสตามวิธีการใหม่ของชาวตะวันตก ก็มี
 ผลกระทบต่อการศึกษาวิชาช่างสลัก วิชาช่างขึ้นรูปตามแบบโบราณ ทั้งนี้เพราะว่าเครื่องถม
 จตุรัสราคาถูกลงกว่าเครื่องถมของไทย รวมทั้งใช้แรงงานของช่างน้อย และใช้เวลาน้อย
 การศึกษาวิชาช่างถมตามตำราของถนอมที่โรงเรียนเพาะช่างเคยส่ง เสริมมาตั้งแต่แรกต้อง
 รับผลกระทบจากวิทยาการสมัยใหม่

3.6 ปัญหาการไม่มีงานทำที่สอดคล้องกับวิชาช่างสิบหมู่ของผู้จบการศึกษาวีชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน การศึกษาวีชาอาชีพมีจุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ ซึ่งโรงเรียนเพาะช่างมีหน้าที่ในการส่งเสริมการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะการช่างของไทย ที่มีวิชาช่างสิบหมู่เป็นส่วนหนึ่ง ได้แก่ ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างไม้ ช่างปั้น ฯลฯ แต่ผู้จบการศึกษาต้องประสบปัญหากับการทำงานของช่างชาวจีนที่ทำงานได้มากกว่า ค่าแรงถูกกว่า เช่น ช่างไม้ ซึ่งแสดงว่าช่างชาวจีนหรือช่างพื้นเมืองตามท้องถิ่นต่าง ๆ มีบทบาทการประกอบอาชีพช่างมากกว่าผู้จบการศึกษาวีชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน

3.7 การศึกษาวีชาช่างสิบหมู่เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทางทัศนกรรมที่มีบทบาทน้อยจากการศึกษาในระบบโรงเรียน นับตั้งแต่แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา มีความมุ่งหมายในการศึกษาทัศนกรรมน้อยกว่าการศึกษาวีชาทัศนกรรมก่อนสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลมิได้ส่งเสริมการทัศนกรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีผลกระทบมาถึงการศึกษาวีชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2503 โดยที่รัฐบาลส่งเสริมการอาชีวศึกษาหลายสาขาและการเพิ่มปริมาณโรงเรียนอาชีวศึกษาส่วนภูมิภาค

3.8 การศึกษาวีชาช่างสิบหมู่ไม่มีตำราประกอบการเรียนการสอน ตั้งแต่ พ.ศ. 2455-2503 ที่มีการศึกษาวีชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ไม่ปรากฏว่ามีการพิมพ์ตำราเรียนประกอบการเรียนการสอนวิชาช่างสิบหมู่

3.9 การเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นฐานทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการศึกษาวีชาอาชีพในระบบโรงเรียน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2532 สภาพพื้นฐานทางการเมืองการศึกษาทั้งการเมือง การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลแต่ละสมัย ความเสียหายจากสงครามโลกครั้งที่ 2 การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ การพัฒนาสังคมจากหมู่บ้านไทยสู่สังคมเมืองที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม ความเจริญทางเทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน ความเชื่อที่เป็นสากลมากขึ้น ซึ่งล้วนมีผลมาถึงการศึกษาวีชาอาชีพต่าง ๆ ในระบบโรงเรียนที่กรมอาชีวศึกษารับผิดชอบจัดการศึกษา เพื่อสนองความต้องการของสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง

อย่างรวดเร็วในสมัยระบอบประชาธิปไตย ดังนั้นใน พ.ศ. 2500 การศึกษาวิชาอาชีพที่กรมอาชีวศึกษาจัดแบ่งตามประเภทโรงเรียนได้ 17 ประเภท คือ การช่างชาย ช่างไม้ การช่างสตรี ช่างตัดผม ช่างเย็บหนัง ช่างกล ผลิตยการ ช่างตัดเสื้อ ภาษาดังประเทศ เกษตรกรรม ช่างต่อเรือ ช่างปั้น ช่างทอ ช่างโลหะรูปพรรณ ช่างก่อสร้าง เพาะช่างเทคนิค ซึ่งปรากฏว่าโรงเรียนเพาะช่างเป็นโรงเรียน 1 ใน 17 ประเภท ส่วนโรงเรียนที่เป็นสาขาแขนงวิชาช่างสิบหมู่ คือโรงเรียน ช่างไม้ โรงเรียนช่างปั้น โรงเรียนช่างต่อเรือ โรงเรียนช่างโลหะรูปพรรณ โดยที่ใน พ.ศ. 2500 โรงเรียนเพาะช่างมีการศึกษาประเภทวิจิตรศิลป์ (แผนกเขียน แผนกปั้นสลัก) หัตถกรรม ส่วนวิชาช่างสิบหมู่มีการศึกษา 2 วิชา คือ วิชาช่างไม้ฝีมือ และวิชาช่างโลหะรูปพรรณ

ประเด็นที่ 4 การแก้ไขปัญหาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532

ปัญหาการศึกษาที่เกิดขึ้นระหว่างการจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2456-2503 ซึ่งประสบปัญหาหลายประการ ทั้งปัญหาที่เกิดจากเนื้อหาวิชาช่างสิบหมู่ที่เป็นภูมิปัญญาไทยสมัยโบราณ อันเป็นมรดกไทยที่การศึกษามัธยมศึกษาในการสืบสานต่ออนุชน ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพการช่างของไทยให้เจริญ แต่วิชาช่างสิบหมู่เป็นวิชาที่ต้องลงทุนในการศึกษามากทั้งทุนเวลา แรงงานฝีมือ ความคิด งบประมาณ กว่าผู้เรียนจะเกิดความชำนาญในวิชาและประกอบอาชีพได้ ตลอดจนเป็นวิชาที่ได้รับความนิยมน้อยกว่าวิชาหนังสือ วิชาครูหรืออาชีพการค้า วิชาช่างจากต่างประเทศ ศิลปะแบบตะวันตก ฯลฯ จึงทำให้นักเรียนนิยมเรียนวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนน้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย วิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนสิ้นสุดลง ใน พ.ศ. 2503 ทั้งนี้เนื่องจากความเจริญทางการปกครอง การส่งเสริมการลงทุนภาคอุตสาหกรรม ความเจริญของสังคมเมือง การพัฒนาชนบท ความนิยมวัฒนธรรมสากล ตลอดจนการรับศิลปะแบบตะวันตกว่ามีคุณค่าสูงกว่าศิลปะแบบไทย หรือการมีค่านิยมที่แตกต่างกันระหว่างการเป็นช่างฝีมือทางวิชาช่างสิบหมู่กับการเป็นศิลปินทางศิลปะ เป็นต้น

แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการประสบปัญหาการดำเนินงานการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนก็ตาม แต่กระทรวงศึกษาธิการก็ตระหนักถึงความสำคัญในการดำรงสถานภาพของการศึกษาไว้ จึงพยายามแก้ไขปัญหาการศึกษาดังกล่าวให้ผ่านพ้นอุปสรรคด้วยการวางแผนการศึกษา การส่งเสริมการศึกษา การสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือของบุคลากรทุกระดับชั้นขึ้น โดยวิธีการที่สรุปได้ดังนี้

4.1 การจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ในแผนกโรงงานของโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการฝึกหัดทักษะการช่าง การเรียนรู้จากการทำงานช่าง โดยการเป็นลูกมือของช่างที่ได้สะสมประสบการณ์การทำงาน ทั้งช่างปั้นเมืองและช่างหลวง รวมทั้งเป็นแหล่งวิทยาการใหม่ทางการศึกษา ซึ่งสมัยก่อนพบได้จากการศึกษาในบ้าน วัด และวัง ตลอดจนเป็นแหล่งทำงานของผู้จบการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่จากโรงเรียนเพาะช่าง เพื่อส่งเสริมผู้จบการศึกษาให้ปฏิบัติงานที่สอดคล้องกับวิชาที่ศึกษา

4.2 การส่งเสริมให้ครูมีบทบาทในการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน เช่น ใน พ.ศ. 2475 กระทรวงศึกษาธิการแนะนำให้ครูชักชวนนักเรียนที่มีครอบครัวประกอบอาชีพการช่างจากวิชาช่างสิบหมู่ ให้สนใจการศึกษาวิชาอาชีพการช่างในระบบโรงเรียนแทนการศึกษาวิชาสามัญ เพื่อแก้ปัญหาที่นักเรียนจำนวนน้อยเลือกเรียนวิชาช่างสิบหมู่ในโรงเรียนเพาะช่าง

4.3 การปรับปรุงหลักสูตรครูช่าง เขียนให้มีบทบาทในการผลิตครูช่างเขียนไทย นับตั้งแต่ พ.ศ. 2461 ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมบทบาทของวิชาช่างเขียนไทยที่เป็นวิชาแม่บทของวิชาช่างสิบหมู่ให้มีบทบาทในการฝึกหัดครูระดับมัธยม (ป.ม.ว.) ซึ่งมีการเลือกเรียนวิชาเฉพาะวิชาเดียวจากจำนวน 4 วิชา คือ วิชาลายไทย โดยที่ผู้จบการศึกษาสามารถรับราชการครูและได้รับเงินเดือนเดือนละ 80 บาท

4.4 กระทรวงศึกษาธิการให้ทุนเล่าเรียนแก่นักเรียนโรงเรียนเพาะช่าง เพื่อสนับสนุนให้นักเรียนเรียนวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ตามนโยบายของโรงเรียนเพาะช่าง เพื่อการรักษาสรรพวิชาช่างโบราณของไทย

4.5 ส่งเสริมการพิมพ์หนังสือประกอบการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน โดยการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ สมาคม อาทิใน พ.ศ. 2497 สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

จัดพิมพ์คู่มือลอยไทย โดยโพธิ์ ใจอ่อนน้อม ผู้เป็นครูโรงเรียนเพาะช่าง ระหว่าง พ.ศ. 2465-2485 และ พ.ศ. 2515 สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนเพาะช่างพิมพ์หนังสือเรื่องช่างไทย สิบหมู่ โดยจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ และ วิทย์ นิดค้นเงิน ผู้เป็นศิษย์ของโรงเรียนเพาะช่าง

4.6 การยกระดับการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน เพื่อให้มีวิทยฐานะ เท่าเทียมกับวิชาอื่น ๆ ในปัจจุบัน ดังที่สมัยกำเนิดโรงเรียนเพาะช่างระหว่าง พ.ศ. 2450-2454 ได้กำหนดแนวความคิดไว้ โดยการปรับปรุงระดับการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมวิสามัญ ที่เทียบเท่าการศึกษาระดับมัธยมตอนต้น แล้วปรับเป็นระดับมัธยมตอนปลาย จนกระทั่งในปัจจุบัน มีการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

4.7 นับตั้งแต่ พ.ศ. 2482-2503 ที่โรงเรียนเพาะช่างมีหลักสูตรครุประโยค ประถมช่างที่มีอิทธิพลในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเพาะช่าง อันเป็นผลกระทบอย่างหนึ่งมาถึงการศึกษาวชิชาช่างสิบหมู่ในโรงเรียนเพาะช่าง ซึ่งมีบทบาทน้อยลง นับตั้งแต่หลัง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนปลายของช่วงเวลา การศึกษาวชิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2494-2503 ที่มีการศึกษาวชิชาช่าง สิบหมู่เพียง 2 วิชา ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย คือวิชาช่างไม้ฝีมือ และวิชาช่าง โลหะรูปพรรณ ดังนั้นในเวลาต่อมา พ.ศ. 2515 โรงเรียนเพาะช่างได้พยายามปรับแนวคิด จากการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนที่ปรากฏตั้งแต่ พ.ศ. 2455-2503 ให้พัฒนา อีกครั้งหนึ่ง ในแนวความคิดของศิลปประจำชาติ สาขาวิชาจิตรกรรมไทย ประติมากรรมไทย หัตถศิลป์ และการหัตถกรรมประเภทเครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องปั้น เครื่องหล่อ เครื่อง โลหะ ซึ่งมีวิชาช่างสิบหมู่เป็นรากฐานของการศึกษาระดับอุดมศึกษาในปัจจุบัน ทั้งระดับประกาศนียบัตร วิชาชั้นสูง (ปวส.) และระดับปริญญาตรีคณะศิลปกรรมของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง

4.8 กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานอีกหน่วยหนึ่งที่รับผิดชอบจัดการศึกษาวชิชาช่างสิบหมู่ ในระบบโรงเรียนที่มีจุดมุ่งหมายทางการศึกษาเพื่อเป็นศิลปิน ซึ่งแตกต่างจากจุดมุ่งหมายทาง การศึกษาของโรงเรียนเพาะช่างที่จัดการศึกษาเพื่อเพาะช่างฝีมือไทย โรงเรียนศิลปศึกษา จึงจัดการศึกษาวชิชาช่างสิบหมู่ในแผนกช่างสิบหมู่ระดับประกาศนียบัตรศิลปศึกษาชั้นกลาง ระหว่าง พ.ศ. 2496-2499 แล้วยกเลิกหลักสูตร โดยเปิดสอนวิชาช่างสิบหมู่เป็นรายวิชา

3 วิชา คือ วิชาภาษาไทย วิชาลายรดน้ำ และวิชาสถาปัตยกรรมไทย นับตั้งแต่ พ.ศ. 2504-2532 ณ โรงเรียนช่างศิลป์ และวิทยาลัยช่างศิลป์ กองศิลปศึกษา กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมศิลปากรแก้ไขปัญหาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนอีกครั้ง เมื่อ พ.ศ. 2531 ด้วยการตั้งสถานศึกษาในระบบโรงเรียน คือ ศูนย์ฝึกอบรมช่างสิบหมู่สุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี ตามแนวพระดำริในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

อภิปรายผลการวิจัย

จากการเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 4 ประเด็นในเรื่องการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์พบว่าประวัติความเป็นมาของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณ มีสาเหตุที่มาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งกระทรวงธรรมการนำมาเป็นแนวคิดในการจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ณ โรงเรียนเพาะช่าง โดยที่ผู้วิจัยพิจารณาว่ามีประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ซึ่งสามารถอภิปรายได้ดังนี้

การสืบสานวัฒนธรรมไทยกับการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน

โดยเหตุที่วิชาช่างสิบหมู่เป็นสรรพวิชาช่างของไทยที่รวบรวมไว้ในกรมช่างสิบหมู่ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามผลการวิจัยประกอบด้วยช่างต่างๆ รวม 22 ช่าง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงจำแนกช่างสิบหมู่ได้ 29 ช่าง ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าช่างสิบหมู่จำแนกประเภทช่างได้มากกว่า 10 ช่าง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องราวของช่างสิบหมู่ โดยจุลทัศน์ พยามรานนท์ และ วิทย์ พัฒนกันเงิน ผู้เขียนหนังสือบทความเรื่องช่างสิบหมู่ ฉะนั้น แนวความคิดของวิชาช่างสิบหมู่ตามการวิจัยนี้ จึงกล่าวว่าวิชาช่างสิบหมู่ประกอบด้วยวิชาช่างไทยมากกว่า 10 วิชา วิชาช่างสิบหมู่จึงเป็นชื่อเฉพาะที่ใช้เรียกสรรพวิชาช่างไทยในกรมช่างสิบหมู่

หากพิจารณาวิชาช่างสิบหมู่ในฐานะนักการศึกษาที่เป็นผู้นำทางการศึกษาของชาติในอดีตคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเสนาบดีกระทรวงธรรมการคือเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีผู้วิจัยพบว่าผู้นำทางการศึกษาทั้ง 4 ท่านเป็นผู้นำการสืบสานวิชาช่างสิบหมู่อันเป็นผลผลิตทางการศึกษาของวัฒนธรรมไทยในสมัยโบราณในด้านวัฒนธรรมทางวัตถุ สังคม จิตใจ สุนทรียภาพ "ซึ่งเสฐียรโกเศศแบ่งหมวดของวัฒนธรรมออกเป็น 5 หมวดคือ วัฒนธรรมทางวัตถุ สังคม จิตใจ สุนทรียภาพ และภาษา"¹ โดยวิชาช่างสิบหมู่มีบทบาทสำคัญทางวัฒนธรรมไทยทั้ง 4 ด้าน คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ วัฒนธรรมทางวัตถุประกอบด้วยอาหารการกิน ที่อยู่อาศัย เครื่องเรือน เครื่องใช้ เครื่องราชูปโภค เครื่องราชอิสริยาภรณ์ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ รวมถึงการหัตถกรรมต่างๆ เช่น เครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ วัตถุดังกล่าวส่วนมากสร้างจากการมีเทคนิควิทยาของไทยทั้งความรู้ ความสามารถ และมีมือความชำนาญของบรรพบุรุษไทยที่มีวิชาช่างสิบหมู่สะสมกันมาเป็นเวลานานอันเป็นการแสดงถึงความเจริญทางวัตถุของสังคมไทย อาทิ อาหารการกินของชนชั้นสูง เช่น เครื่องต้นประเภทเครื่องสัดที่เป็นผัก ผลไม้ ผู้ประกอบอาหารจะสลักลวดลายต่าง ๆ วิชาช่างสลักก็จะมามีบทบาทในการประกอบอาหาร ด้านที่อยู่อาศัย เช่น พระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวรสถานมงคล พระที่นั่ง วัดต่างๆ ก็เป็นศูนย์รวมของวิชาช่างสิบหมู่ นอกจากนี้ เครื่องราชูปโภค เรือพระที่นั่ง พระราชรถ พระราชยาน ฯลฯ ก็เป็นวัตถุที่สร้างสรรค์จากวิชาช่างสิบหมู่ ดังนั้นวัฒนธรรมไทยทางวัตถุจึงมิได้มีแต่การผลิตวัตถุเพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวันเท่านั้น หากแต่มีการพัฒนามาถึงความประณีตความงาม ซึ่งแสดงว่าวัฒนธรรมไทยทางวัตถุที่สร้างจากวิชาช่างสิบหมู่นั้นมีความเจริญอย่างยิ่ง ดังที่เสฐียรโกเศศ กล่าวว่า

¹เสฐียรโกเศศ, วัฒนธรรมเบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2524), หน้า 34-54

...ถ้าสังคมใด มีความรู้เทคนิควิทยา เจริญกว้างขวางทั้งแหล่งที่อยู่ก็ไม่แร้นแค้น ความต้องการและความจำเป็นแก่ชีวิตก็มีมากขึ้น ไม่เฉพาะแต่เรื่องปัจจัย 4 เท่านั้นยังต้องการสิ่งอื่นๆ อีกยิ่งกว่านั้น ยังต้องการสิ่งที่มีความประณีตงดงามดีกว่าที่เคยมี ถ้าเป็นดังนี้ ก็กล่าวได้ว่า สังคมนั้นมีความเจริญก้าวหน้าทางวัฒนธรรม วัตถุ..²

2. วัฒนธรรมทางสังคม วัฒนธรรมทางสังคม หมายถึงสถาบันของสังคมที่เป็นกิจกรรมเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งของสังคมได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันการศาสนา อาทิ วิชาช่างสิบหมู่มีบทบาทในการประกอบอาชีพของครอบครัว เช่น ช่างเขียน ช่างปั้น ช่างหล่อ ช่างสลัก ช่างรัก ช่างปูน ฯลฯ ตามท้องถิ่น หรือรับราชการ ในกรมช่างสิบหมู่ ซึ่งนิยมสืบทอดวิชาช่างสิบหมู่กันตามบ้าน วัด และวัง ที่เป็นสถาบันการศึกษา ในสมัยโบราณ เช่น วังท่าพระในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่มีกรมขุนราชสีหวิกรมเป็นผู้กำกับกรมช่างสิบหมู่ หรือวัง ถนนหน้าพระลาน วังกลาง ของกรมหมื่นปราบปรปักษ์ ผู้กำกับกรมช่างสิบหมู่ ในรัชกาลที่ 5 หรือวัดต่าง ๆ หรือหมู่บ้านช่างต่าง ๆ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาช่างสิบหมู่มีบทบาทในสถาบันการศาสนา เพื่อส่งเสริมศาสนาพุทธ อันเป็นศาสนาประจำชาติ วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ ซึ่งสร้างสรรค์จากวิชาช่างสิบหมู่มีมากมาย อาทิ โบสถ์ วิหาร พระพุทธรูป ธรรมาสน์ ภาพฝาผนัง ตู้พระไตรปิฎก ฯลฯ

3. วัฒนธรรมทางจิตใจ วัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ คติความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุด เป็นเทวราช ฯลฯ และความเชื่อทางศาสนาพุทธ พราหมณ์ ฮินดู เป็นต้น การแสดงออกทางวัฒนธรรมด้านนี้ วิชาช่างสิบหมู่มีบทบาทอย่างยิ่งที่สามารถสร้างวัตถุต่าง ๆ ตอบสนองความเชื่อทางจิตใจได้ เช่น การสร้างพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งต่าง ๆ เครื่องราชูปโภค จิตรกรรมฝาผนัง รูปหล่อสัตว์หิมพานต์ การสร้างพระเมรุ หัวครุฑาณี ฯลฯ

² เสฐียรโกเศศ, วัฒนธรรมเบื้องต้น, หน้า 43.

4. วัฒนธรรมทางสุนทรียภาพ วัฒนธรรมไทยทางสุนทรียภาพ ได้แก่ งานช่างฝีมือต่าง ๆ ที่แสดงถึงศิลปะของไทย เพื่อบำรุงจิตใจให้เพลิดเพลิน ว่าง สบายใจ รูปลักษณะที่ปรากฏเป็นสุนทรียภาพ ได้แก่ การเล่นโขน หนังใหญ่ หุ่นหลวง ซึ่งการเล่น ดังกล่าวต้องนำวิชาช่างสิบหมู่มาสร้างเครื่องมือในการเล่น เช่น หัวโขน ตัวหนังใหญ่ ตัวหุ่นหลวง ฯลฯ นอกจากนี้วิชาช่างสิบหมู่ปรากฏเป็นสุนทรียภาพของวัตถุต่าง ๆ ที่เป็นผลงานจากวิชาช่างสิบหมู่ตามที่ผู้วิจัยเสนอไว้ในบทนำของการวิจัย

จากการเสนอบทบาทของวิชาช่างสิบหมู่ที่มีต่อวัฒนธรรมไทยในสมัยโบราณแสดงให้เห็นว่า วิชาช่างสิบหมู่มีความสำคัญต่อความเป็นไทยอย่างยิ่ง ซึ่งได้ผ่านกระบวนการสร้าง การสะสม การปรับปรุง และการถ่ายทอด นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา โดยอาศัยการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่จากการศึกษาแผนโบราณเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย ทั้งนี้เพราะว่า "วัฒนธรรมต้องอาศัยการศึกษาเป็นสำคัญ และวัฒนธรรมจะอยู่ได้ก็ด้วยคนในสังคมถ่ายทอดให้แก่กัน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม... ความมุ่งหมายของการศึกษาก็เพื่อจะถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่กัน"³

ด้วยเหตุที่ การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในสมัยโบราณมีจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย โดยมีบ้าน วัด และวัง เป็นสถาบันการศึกษาในการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทยที่เหมาะสมตามกาลสมัยในช่วงก่อนการปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากบ้าน วัด และวังมาสู่ระบบโรงเรียน ครั้นหลังการปฏิรูปการศึกษาในระบบโรงเรียน กระทรวงธรรมการมีบทบาทในการจัดการศึกษาแทนบ้าน วัด และวัง โดยการรับแนวความคิดทางการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่มาถ่ายทอดความรู้ให้แก่อนุชนในระบบโรงเรียนสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อการประกอบอาชีพช่าง ณ โรงเรียนเพาะช่าง

โรงเรียนเพาะช่างจึงเป็นสถานศึกษาในระบบโรงเรียนแห่งแรกและแห่งเดียว ที่นำแนวความคิดจากวิชาช่างสิบหมู่มาเป็นส่วนหนึ่งในการสอนของโรงเรียน ซึ่งแนวความคิดนี้

³ เสฐียรโกเศศ, วัฒนธรรมเบื้องต้น, หน้า 49-50.

ของผู้วิจัยมีความสอดคล้องกันกับจมีนอมรตฤณารักษ์ ที่กล่าวไว้ในพระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องการศึกษาของชาติว่า "วิชาช่างสิบหมู่ของไทยเรานั้นมีกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ" และ ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ อธิบดีกรมศิลปากรระหว่าง พ.ศ. 2527-2533 ที่บันทึกความทรงจำเกี่ยวกับโรงเรียนเพาะช่างว่า "โรงเรียนนี้ให้ความรู้แก่พวกเราแทบทุกอย่างในวิชาช่างสิบหมู่... นับเป็นโรงเรียนช่างสิบหมู่แห่งแรกและแห่งเดียวในประเทศไทย" ทั้งนี้ ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ กล่าวเพิ่มเติมว่า "โรงเรียนวัดเป็นโรงเรียนแห่งแรกที่สอนวิชาช่างสิบหมู่ก่อนโรงเรียนเพาะช่าง"⁴

นอกจากนี้ วารีย์ ธีระจิตร วิจัยเรื่องแนวคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี พบว่า เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีเป็นผู้ริเริ่มตั้งโรงเรียนเพาะช่าง โดยนำแนวความคิดเกี่ยวกับงานช่างสิบหมู่ในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมขุนบำราบปรปักษ์* มาเป็นแนวการจัดการศึกษาส่วนหนึ่งของโรงเรียนเพาะช่าง⁵ รวมทั้ง จุลทัศน์ พยาฆรานนท์⁶ และ วิทย์ วัฒนเงิน มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า โรงเรียนเพาะช่างในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีการนำแนวความคิดของวิชาช่างสิบหมู่มาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษาในโรงเรียนเพาะช่าง⁷

ผู้วิจัยสรุปว่า กรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการได้นำแนวความคิดของวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณมาเป็นแนวความคิดในการจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ณ โรงเรียนเพาะช่าง เพื่อการประกอบอาชีพการช่างของไทย โดยมี

⁴ สัมภาษณ์ ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์, เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 16 มีนาคม 2537.

* ต้นราชสกุล มาลากุล ปู่ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

⁵ วารีย์ ธีระจิตร, แนวคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี หน้า 23.

⁶ สัมภาษณ์ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 21 มีนาคม 2537.

⁷ สัมภาษณ์ วิทย์ วัฒนเงิน, 1 เมษายน 2537.

แนวคิดการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย เป็นมูลเหตุร่วมอยู่ด้วย เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลที่ 6 ที่มีการศึกษาในระบบโรงเรียนเจริญแล้ว และหน้าที่ของโรงเรียนอย่างหนึ่ง คือ การถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย เช่นเดียวกับที่บ้าน วัด และวัง ได้ทำหน้าที่ของสถาบันการศึกษาสมัยโบราณ เพื่อการถ่ายทอดวัฒนธรรม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า โรงเรียนมี "หน้าที่รับผิดชอบต่ออดีต และหน้าที่รับผิดชอบต่ออนาคต"⁸ ซึ่งมีความหมายว่าโรงเรียนเป็นสถาบันการศึกษาที่รับช่วงของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่สมัยโบราณมายังอนุชนรุ่นใหม่ที่สืบสานวัฒนธรรมไทยจากวิชาช่างสิบหมู่ต่อไปในอนาคต

โรงเรียนเพาะช่างจึงเป็นรอยต่อของประวัติศาสตร์การศึกษาไทยทางการศึกษาวิชาอาชีพ การช่างของไทย ซึ่งเรียกรวมกันว่าวิชาช่างสิบหมู่ ซึ่งมีพัฒนาการทางการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่าง พ.ศ. 2456-2475 ทั้งนี้เพราะกระทรวงธรรมการตระหนักถึงความสำคัญของวิชาช่างสิบหมู่ที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย โดยการ "ปรับปรุงวัฒนธรรม เสริมสร้างสิ่งใหม่บนรากฐานสิ่งเก่า เพื่อรักษาเสถียรภาพ และบุคลิกลักษณะสังคมของตน [ของไทย]"⁹ จากข้อความนี้จึงพิสูจน์ได้ว่า พัฒนาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่าง พ.ศ. 2456-2475 นั้น กระทรวงธรรมการได้ทำหน้าที่ปรับปรุงวัฒนธรรมไทยทางวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนที่เป็นสิ่งใหม่ให้เติบโตจากรากฐานสิ่งเก่า คือ การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณ

เพาะช่าง - เพาะครู : จากแนวคิดมาสู่การปฏิบัติ

จากผลการวิจัยพบว่า อุปสรรคและปัญหาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนที่เกิดขึ้นประการหนึ่งเป็นผลมาจากโรงเรียนเพาะช่างมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาเพื่อเพาะช่าง และเพาะครูช่าง โดยแนวคิดในการเปิดสอนวิชาช่างสิบหมู่ได้พัฒนามาจากการศึกษา

⁸ เสฐียรโกเศศ, วัฒนธรรมเบื้องต้น หน้า 59.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

วิชาช่างสิบหมู่ในสโมสรช่าง โดยที่โรงเรียนเพาะช่างมีแนวคิดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่เพื่อ
การประกอบอาชีพการช่างหัตถกรรม ตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 ซึ่งมีระเบียบการ
หัตถกรรม พ.ศ. 2456 เป็นแนวทางการปฏิบัติ เช่น นักเรียนที่มีวงศ์สกุลประกอบอาชีพ
การช่างตามท้องถิ่นต่าง ๆ ก็ให้ถือว่า นักเรียนศึกษาวิชาช่างสิบหมู่จากครอบครัว โดยมี
กรมศึกษาธิการทำหน้าที่ในการประเมินผลการเรียนจากการทำงานช่างในครอบครัว ที่นับ
เป็นการศึกษาระดับประถมวิสามัญ "นักเรียนประเภทนี้ คือนักเรียนช่างปั้น ช่างแกะสลัก
ช่างรูปพรรณและถม ช่างกลึง และช่างไม้ ตามระเบียบการโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ.
2456"¹⁰

ในเวลาเดียวกันโรงเรียนก็มีการศึกษาของนักเรียนอาจารย์ช่างที่มีระดับการศึกษา
สูงกว่านักเรียนช่าง จึงทำให้หลักสูตรอาจารย์ช่างมีบทบาทมากในโรงเรียนเพาะช่าง ทั้งนี้
เพราะกรมศึกษาธิการมอบหมายให้โรงเรียนเพาะช่างฝึกหัดครูวาดเขียนอย่างเป็นทางการ
ตั้งแต่ พ.ศ. 2461 และฝึกหัดครูประถมการช่าง ตั้งแต่ พ.ศ. 2482 ฝึกหัดครูมัธยมการช่าง
ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ดังนั้นแนวคิดการเพาะช่างไทยจากวิชาช่างสิบหมู่ก็เริ่มมีบทบาททางการศึกษาน้อยลง
นับตั้งแต่มีการฝึกหัดครูวาดเขียน พ.ศ. 2461 โดยที่โรงเรียนเพาะช่างก็ต้องเปลี่ยนแนวคิด
จากเพาะช่างมาเป็นการเพาะครู จนในที่สุดโรงเรียนเพาะช่างก็เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูวาดเขียน
ฝึกหัดครูการช่าง จึงเปลี่ยนแปลงสภาพของโรงเรียนเพาะช่างมาเป็นการเพาะครูวาดเขียน
ตามความต้องการของกรมศึกษาธิการ

ด้วยเหตุดังกล่าวโรงเรียนเพาะช่างจึงต้องทำหน้าที่ผลิตทั้งช่าง และครูในเวลา
เดียวกัน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2461 เป็นต้นมา ซึ่งอาชีพทั้ง 2 มีความแตกต่างกันแต่มารวมอยู่ใน
สถานศึกษาเดียวกัน แนวคิดการเพาะช่างเพื่อเป็นช่าง จึงเปลี่ยนแปลงเป็นการเพาะครูตาม
การปฏิบัติ

¹⁰ ระเบียบการโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2456 (พระนคร: โรงพิมพ์โรงเรียน
สตรีเนติศึกษา, 2516), หน้า 19-21.

การประยุกต์ผลการวิจัยเพื่อประโยชน์ในการศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน มีปรากฏระหว่าง พ.ศ. 2455-2503 ตามหลักฐานเอกสารประกอบกับการบอกเล่าของนักจักร ๗ เชียงใหม่ นักเรียนฝึกหัดครูประถมศึกษาช่าง และมีข้อมูการช่าง ระหว่าง พ.ศ. 2502-2506 ว่า ในระหว่างที่ศึกษานั้น โรงเรียนเพาะช่างมิได้มีแนวทางการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่¹¹ ซึ่ง แสดงให้เห็นว่า แนวคิดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ๗ โรงเรียนเพาะช่าง ไม่ปรากฏในระบบ โรงเรียน ตั้งแต่ พ.ศ. 2503 แต่วิชาช่างสิบหมู่ดังกล่าวได้มีบทบาทใหม่ในฐานะของศิลป ประจำชาติ การหัตถกรรมประเภทเครื่องไม้ เครื่องหล่อ เครื่องโลหะ เครื่องปั้น เครื่องรัก ในระดับอุดมศึกษาของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่างในปัจจุบัน แม้กระนั้น ก็ดี ถึงแม้ว่าโรงเรียนเพาะช่างได้ยกระดับการศึกษาวิชาอาชีพเป็นระดับอุดมศึกษาที่มีใช้การ ฝึกหัดครูแล้วก็ตาม ก็ยังมีปัญหาตลอดมา เช่น "การมีนโยบายการศึกษาที่ไม่ส่งเสริมคุณภาพ การศึกษาศิลปหัตถกรรม ตลอดจนสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาไม่เอื้ออำนวยต่อการศึกษา ขาดอาคารสถานที่ในการปฏิบัติงานช่างศิลปหัตถกรรม ฯลฯ"¹² จากปัญหาการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยมีข้อพิจารณาว่า

1. คณะวิชาศิลปประจำชาติ คณะวิชาหัตถกรรมมีวิชาช่างสิบหมู่เป็นรากฐาน การศึกษา ที่เคยมีพัฒนาการการศึกษาในโรงเรียนเพาะช่าง ระหว่าง พ.ศ. 2456-2475 แต่ในปัจจุบันเราเรียกชื่อกันต่าง ๆ ว่า ศิลปประจำชาติ การหัตถกรรม ช่างศิลปหัตถกรรม ซึ่งมีสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่างดำเนินการสอนสถานศึกษาเดียว ซึ่ง

¹¹ สัมภาษณ์ นักจักร ๗ เชียงใหม่, หัวหน้าแผนกวิชาเครื่องรัก คณะวิชาหัตถกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง, 29 มีนาคม 2537.

¹² สัมภาษณ์ อภัย นาคคง, หัวหน้าคณะวิชาศิลปประจำชาติ สถาบันเทคโนโลยี ราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง, 30 มีนาคม 2537.

¹³ อภัย นาคคง, การจัดตั้งโรงเรียน-ศูนย์ฝึกอาชีพช่างสิบหมู่ จังหวัดพระนคร ศรีอยุธยา, วัฒนธรรมไทย 19 (กุมภาพันธ์ 2530): 8-20.

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การศึกษาดังกล่าวควรได้รับความสนใจและการส่งเสริม ตลอดจนมี โอกาสเจริญตามศักยภาพทางวิชาการด้วย ทั้งนี้เนื่องจากเนื้อหาวิชาทั้งจิตรกรรมไทย ประติมากรรมไทย หัตถศิลป์ หัตถกรรมเครื่องรัก เครื่องหล่อ เครื่องโลหะ เครื่องปั้น เครื่องไม้ ล้วนเป็นพัฒนาการของวิชาช่างสิบหมู่

2. ผลการวิจัยพบว่า การจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนประสบ อุปสรรคนานัปการ อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยพบว่าผู้นำทางการศึกษานับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการมีบทบาทในการจัดการศึกษาอย่างยิ่ง ซึ่ง แสดงให้เห็นว่าแนวคิดทางการศึกษาเพื่อถ่ายทอดวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนเป็นเรื่อง ที่ปฏิบัติได้ยาก แต่ถ้าผู้มีอำนาจทางการเมือง อำนาจทางการศึกษาร่วมมือกันจัดอย่างจริงจัง แล้ว ผลของการศึกษาจะบังเกิดผลดีตามกาลสมัย

3. ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนมีประวัติความเป็น มาจากการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษาแผนโบราณตามบ้าน วัดและวัง และพัฒนา มาสู่ระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพช่างศิลป์ไทย ซึ่งผู้ประกอบอาชีพนี้ ส่วนหนึ่ง คือข้าราชการฝ่ายช่างสิบหมู่ สังกัดกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร และผู้จบการศึกษาสาขา ศิลป ประจำชาติของโรงเรียนเพาะช่าง ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 ดังนั้นรัฐบาลควรส่งเสริมสนับสนุน ทรัพยากรของชาติกลุ่มนี้ให้มีบทบาทและความสำคัญในการสืบทอดวิชาช่างสิบหมู่เพื่อการ ส่งเสริมวัฒนธรรมไทยต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ควรมีการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ตามการศึกษาแผนโบราณในสมัยปัจจุบัน ทั้งใน กรุงเทพมหานคร และตามท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดเชียงใหม่ ฯลฯ
2. ควรมีการศึกษารวบรวมผลงานจากวิชาช่างสิบหมู่ ทั้งที่ศึกษาจากท้องถิ่นและ ตามวัดต่าง ๆ
3. ควรมีการศึกษาแนวคิดทางการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่จากบุคลากรที่ปฏิบัติงาน ฝ่ายช่างสิบหมู่ ของกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

4. ควรมีการศึกษาและติดตามผลการศึกษาของศูนย์ฝึกอบรมช่างสิบหมู่สุพรรณบุรี กองศิลปศึกษา กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ
5. ควรมีการศึกษาเฉพาะกรณีของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่แต่ละแขนงวิชา เช่น วิชาช่างหล่อ วิชาช่างรัก วิชาช่างเขียน วิชาช่างแกะ ฯลฯ